

Good Governance and Providing the Necessary Internal Context for the Realization of the Right to Development

Keivan Eghbali*¹, Mahnaz Rashidi²

1. Ph.D. in Public International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabatabaiee University, Tehran, Iran;
Member of the Human Rights and International Law Department of the Judiciary Research Institute, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: Keivan_eghbali@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of International Law, Faculty of Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

Email: mahnazrashidi88@gmail.com

ABSTRACT

The right to development means enabling the participation of every human in the process of economic, social, cultural and political development of society and enjoying its benefits and as a result guaranteeing of his human rights in development process. The guaranteeing of this right require laying the groundwork for its implementation at the internal level of every states and removing obstacles at this level. Therefore, the effort to find the right solution in this field has been a major part in efforts to adopting national and international programs related to the establishment of human rights based approach in development, which considered as the main goal in the right to development. This research is a descriptive-analytical method based on library resources and analysis of international documents, seeks to answer the question of what internal

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.325925.1934

Received:
6 March 2022

Accepted:
8 May 2022

Published:
6 September 2023

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

approach is needed to achieve the right to development?

The result confirms that the removal of obstacles to the human rights based approach in development depends on the adoption of a good governance strategy and efforts to implement its pillars in any society. The hallmarks of this governance, namely, the rule of law, transparency, the fight against corruption and public participation, are tools that can be used to overcome a large number of internal obstacles to the human rights based approach in development, the obstacles such as discrimination, corruption, lack of a platform for public participation in the development process, the lack of capacity for effective participation of groups such as women and minorities in the development process.

Keywords: The right to development, the human rights based approach in the development, good governance, international law, Internal Embedding.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The interaction of the right to development and the right to self-determination in the international law system ", Allameh Tabataba'i University, Faculty of Law and Political Sciences.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Keivan Eghbali: Supervision, Project administration, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources.

Mahnaz Rashidi: Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration, Resources, Data Curation, Methodology, Software, Validation, Formal analysis.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Eghbali, Keivan & Mahnaz Rashidi. "Good Governance and Providing the Necessary Internal Context for the Realization of the Right to Development" *Journal of Legal Research* 22, no. 54 (September 6, 2023): 171-200.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

The right to development is an inalienable human right according to which every human being and all people have the right to participate, share and enjoy economic, social, cultural and political development, within the framework of which all human rights and fundamental freedoms are fully realized. In other words, the right to development means moving in the direction of the process by which the social, economic and cultural well-being of societies is achieved and the realization of human rights and freedoms is provided. However, Achieving the right to development has not been possible without eliminating its disruptive factors and providing the grounds for its realization at the domestic level of states.

Fighting poverty, providing democratic and participatory mechanisms in the field of decision-making for public issues of society, successful fight against corruption, effective role-playing of non-governmental organizations in decision-making processes related to the public sphere of society, as well as the possibility of effective monitoring of implementation of the above-mentioned decisions, improving the position of women in society and promoting the situation of minorities and indigenous groups in society, as evidenced by the report of the Working Group of the Human Rights Commission on the right to development, are the most important internal contexts for realization of the right to development. These factors can be achieved not only through the actions of a government, whether the government is maximum or minimum, but also through the approach of good governance.

The term "good governance" was first used by the World Bank in 1989 and focuses on improving the quality of government performance. In the approach of good governance, by adopting a value-based approach and in order to organize social affairs and accelerate efficient development, concepts such as accountability, transparency, equality and social justice have been considered.

The realization of good governance depends on the provision of some contexts, the most important of which can be the management of public affairs, the accountability of statesmen to society, (by allowing them to be held accountable for their actions against public opinion), the rule of law, (meaning creating a rational and predictable space for economic activities), transparency and free flow of information, (to facilitate the accountability process of statesmen), the fight against corruption, and the existence of public participation in public decision-making alongside the activities of a dynamic civil society.

By reflecting on what has been said about the elements that need attention in good governance, we can see a deep connection between this type of governance and the realization of the right to development. In other words, although good governance is merely a form of governance in which the main goal is to improve

the functioning of governments, many of the key elements in it, including the most important internal factors, are also considered in the realization of the right to development; In a way, it can be said that with the realization of the idea of good governance in a society, the path to the realization of the right to development in that society will be paved to a large extent.

Good governance is a necessary and basic condition for the realization of human rights in general and the right to development in particular. Right to development, as one of the examples of solidarity rights, cannot be realized except by public will and effort. In addition, comprehensive political, economic and social development is possible only if there is a clear and predictable framework of laws and institutions related to the activities of the public and private sectors, and in this regard, good governance is a way of governing. It is considered that the economic and social resources of the country will be properly managed in the direction of development.

Among these, the building indicators of good governance, the most important of which are the rule of law, transparency and free flow of information, the fight against corruption and public participation, are the tools that can be useful to removing a large number of internal obstacles to the realization of human rights-based development, such as discrimination, corruption, lack of a platform for public participation in the development process, and lack of capacity for effective participation of groups such as women and minorities in the development process. In other words, many obstacles to realization of the right to development can be overcome by the good governance.

پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

حکمرانی مطلوب و تأمین بسترهای داخلی مورد نیاز در تحقق حق بر توسعه

کیوان اقبالی*^۱، مهناز رشیدی^۲

۱. دکترای حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ پژوهشگر گروه حقوق بین‌الملل و بشر، پژوهشکده قوه قضاییه، تهران، ایران.
*نویسنده مسئول: Email: Keivan_eghbali@yahoo.com
۲. استادیار، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Email: mahnazrashidi88@gmail.com

چکیده:

حق بر توسعه، به معنی ایجاد امکان مشارکت هر فرد انسانی در فرایند توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سیاسی جامعه و برخورداری از مواهب آن و در نتیجه تضمین حقوق بشر وی در فرایند توسعه است. نکته مهم آنکه تضمین این حق نیازمند بسترسازی اجرای آن در سطح داخلی دولت‌ها و رفع موانع موجود در این سطح به شمار می‌رود؛ بنابراین تکاپو برای یافتن راهکار درست در این زمینه، بخش عمده‌ای از مباحث موجود در مسیر اتخاذ برنامه‌های ملی و بین‌المللی مرتبط با توسعه حقوق بشر محور مدنظر در حق بر توسعه را به خود اختصاص داده است. این پژوهش که با روش توصیفی - تحلیلی و بر مبنای منابع کتابخانه‌ای و تحلیل اسناد بین‌المللی صورت گرفته، در پی پاسخ به این سؤال است که بسترسازی داخلی مورد نیاز در تحقق حق بر توسعه بر اساس چه رهیافتی قابل حصول است؟ نتیجه حاصله مؤید آن است که یکی از مهم‌ترین راهکارها در رفع موانع تحقق توسعه حقوق بشر محور، اتخاذ حکمرانی مطلوب و اجرایی

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.325925.1934

تاریخ دریافت:
۱۵ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:
۱۸ اردیبهشت ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۲

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

ساختن ارکان آن در هر جامعه است. شاخص‌های این حکمرانی، همچون حاکمیت قانون، شفافیت و مبارزه با فساد و مشارکت همگانی ابزارهایی هستند که به کمک آنها می‌توان بر بخش بزرگی از موانع داخلی تحقق توسعه حقوق بشرمحور مدنظر در حق بر توسعه از قبیل تبعیض، فساد، نبود بستر لازم برای مشارکت عمومی در فرایند توسعه و همچنین نبود ظرفیت لازم برای مشارکت مؤثر گروه‌هایی همچون زنان و اقلیت‌ها در فرایند توسعه غلبه نمود.

کلیدواژه‌ها:

حق بر توسعه، توسعه حقوق بشرمحور، حکمرانی مطلوب، حقوق بین‌الملل، بسترسازی داخلی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «تعامل حق بر توسعه و حق بر تعیین سرنوشت در نظام حقوق بین‌الملل»، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

کیوان اقبالی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه.
مهناز رشیدی: نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه، منابع، نظارت بر داده‌ها، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استاددهی:

اقبالی، کیوان و مهناز رشیدی. «حکمرانی مطلوب و تأمین بسترهای داخلی مورد نیاز در تحقق حق بر توسعه». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۲، ش. ۵۴ (۱۵ شهریور ۱۴۰۲): ۱۷۱-۲۰۰.

مقدمه

حق بر توسعه، یک حق مسلم بشری است که به موجب آن هر فرد انسانی و همه مردم از استحقاق مشارکت، سهیم شدن و برخورداری از توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی برخوردار می‌باشند؛ به نحوی که در چهارچوب آن همه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی کاملاً تحقق می‌یابند.^۱ حق بر توسعه را می‌بایست حق افرادی که جامعه نسبت به اتخاذ فرآیندی حقوق بشر محور در پیشبرد مسیر توسعه جوامع محسوب نمود که بر اثر آن مصادیق گوناگون حقوق بشر افراد در کلیت آن محقق شده و موجبات بهره‌مندی ایشان از رفاه و آزادی فراهم می‌گردد.^۲ جامعیت حق بر توسعه، به نحوی که متضمن تمامی اشکال حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود موجب گشته است این حق، فرایندی از توسعه جوامع انسانی تلقی گردد که در آن تمامی استانداردهای حقوق بشر در نظر گرفته شده و به صورتی اساسی رهیافت توسعه اقتصادی در درون رهیافت حقوق بشری توسعه ادغام می‌شود^۳؛ زیرا حق مزبور پارافراتر از اهداف توسعه پذیرفته شده در چهارچوب توسعه انسانی نهاده و اشکال مختلفی از تمهیدات اجتماعی و اقتصادی را به منظور دستیابی به اهداف توسعه، از طریق تبدیل این اهداف به حق‌های بشری و همچنین تصریح بر مسئولیت تمامی متعهدین برای حرکت در مسیر استانداردهای حقوق بشری، تعیین می‌نماید.^۴

در این میان، می‌توان چنین گفت که همگرایی ویژه‌ای میان حق بر توسعه با توسعه پایدار به عنوان دیگر مفهوم مورد توجه در رابطه با توسعه در دهه‌های اخیر قابل مشاهده می‌باشد. توسعه پایدار را می‌توان توسعه‌ای دانست که در آن نیازهای نسل حاضر بدون آنکه توانایی نسل‌های آینده برای تأمین نیازهایشان با مخاطره روبه‌رو شود، تأمین خواهد شد.^۵

عدالت در امکان مشارکت در فرایند توسعه و برخورداری از مواهب آن عنصر اساسی در حق بر توسعه

1. UN Doc. A/RES/41/128, Declaration on the Right to Development, 4 December 1986, Article 1

2. Nico Schrijver, "A new Convention on the Human Right to Development: Putting the Cart before the horse?", *Netherlands Quarterly of Human Rights* 38(2)(2020), 84-85.

۳. همایون حبیبی و کیوان اقبالی، «حق بر توسعه و تأثیر آن بر تحقق بُعد داخلی حق بر تعیین سرنوشت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰، ۲ (۱۳۹۹)، ۶۴۷.

4. Arjun Sengupta, "Conceptualizing the Right to Development for the Twenty-first Century", *Realizing the Right to Development: Essays in Commemoration of 25 Years of the United Nations Declaration on the Right to Development*, (New York and Geneva: OHCHR Publication, 2013), 71.

5. Rachel Emas, "The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles", accessed in 2020/11/17, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5839GSDR%202015_SD_concept_definition_rev.pdf

محسوب شده است،^۶ به گونه‌ای که با تحقق حق بر توسعه در ارتباط با اکثریت افراد فقیر و محروم جامعه، استانداردهای زندگی ارتقا یافته و ظرفیت پیشرفت ایشان در زندگی تقویت می‌گردد. وضعیتی که در نهایت بهبود رفاه جامعه در کلیت آن را به دنبال خواهد داشت.^۷ در چهارچوب توسعه پایدار نیز در صورت برآورده شدن عدالت میان‌نسلی، عدالت در بهره‌برداری از منابع طبیعی همچنین رفاه و توسعه ناشی از آن برای نسل‌های مختلف تأمین شده و با عدالت درون‌نسلی نه تنها برخورداری از فرصت‌های برابر برای نسل آینده، بلکه در درون افراد نسل حاضر نیز تضمین خواهد شد.^۸ در حق بر توسعه، تأمین مشارکت حداکثری شهروندان در ارتباط با نحوه پیشبرد فرایند توسعه امری ضروری می‌باشد؛ بر این مبنا هرگونه تصمیم‌گیری در حوزه‌های توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی با مشارکت کامل افراد ذی‌نفع انجام خواهد شد. عنصر مشارکت همگانی در توسعه پایدار نیز از جایگاه مهمی برخوردار می‌باشد. چراکه اساساً ادغام ملاحظات زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی در تنظیم سیاست‌های با محوریت توسعه، تنها زمانی با موفقیت همراه خواهد بود که پیش از آن بستر لازم برای مشارکت اقشار مختلف افراد جامعه در فرایند اتخاذ این تصمیمات، فراهم شده باشد.

اما فارغ از پیوندهای ذکر شده، می‌توان گفت که پیوند اصلی میان حق بر توسعه و توسعه پایدار را می‌بایست در جایگاه حقوق بشر در چهارچوب این دو مفهوم جست‌وجو نمود. اساساً هدف از توسعه مورد نظر در حق بر توسعه، تضمین دستیابی افراد جامعه به حقوق بشر خویش، به نحوی که برای ایشان اختیار یک زندگی آزادانه را فراهم نماید، می‌باشد. در مسیر توسعه پایدار نیز امروزه ضرورت توجه به حقوق بشر در مسیر دستیابی به توسعه پایدار مورد تأکید و توجه اساسی قرار گرفته است.^۹ به دیگر سخن، همان‌گونه که گزارشگر ویژه حقوق بشر و محیط زیست شورای حقوق بشر، آقای کنوکس^{۱۰} اعلام می‌نماید، عدم رعایت ملاحظات زیست‌محیطی، عواقب وخیمی بر برخورداری نوع بشر از حق بر حیات، حق بر برخورداری از بالاترین استانداردهای سلامت روانی و جسمانی، حق بر غذا، حق بر دسترسی به آب آشامیدنی سالم، حق بر برخورداری از مسکن مناسب و بسیاری از دیگر مصادیق حقوق بشر بر جای

۶. بابک علی اصغرزاده، فرامرز عطریان و غلام حسین مسعود، «تأملی بر جایگاه حق بر توسعه پایدار با رویکرد به نقش دولت‌ها»، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۵۴، ۱۷ (۱۴۰۰)، ۴۷.

7 Sengupta, Op.cit., 69.

8 Sheram, P, A Soubbotina. *Beyond Economic Growth* (Washington D.C: World Bank, 2000), 9.

9. Markus Kaltenborn, Markus Krajewski & Heike Kuhn (eds), *Sustainable Development Goals and Human Rights* (Cham: Springer: 5, 2020), 2.

10. John Knox

می‌گذارد.^{۱۱}

به عنوان نمونه از بین رفتن حاصلخیزی خاک به دلیل عدم رعایت ملاحظات زیست‌محیطی در برنامه توسعه کشاورزی و استفاده بی‌رویه از آفت‌کش‌ها، (در نهایت به کاهش قابلیت تولید زمین‌های کشاورزی و کاهش تولید مواد غذایی منجر خواهد شد؛ مسأله‌ای که می‌تواند با ایجاد کمبود مواد غذایی، به نقض حق افراد برای دسترسی به غذای کافی منجر گردد.^{۱۲} به عنوان مثالی دیگر می‌توان به آلودگی هوا، آب یا خاک بر اثر رشد صنایع آلاینده اشاره کرد که منجر به ایجاد تهدیدی جدی در ارتباط با سلامت افراد ساکن در مناطق آلوده و در نتیجه در معرض تهدید قرار گرفتن حق بر سلامت یا حتی حق بر حیات ایشان شده است.^{۱۳} امروزه به نظر می‌رسد که تأکید بر ضرورت گنجانده شدن رعایت حقوق بشر در مباحث توسعه پایدار جدیت بیشتری یافته، به گونه‌ای که می‌توان گفت تأکید مزبور در آخرین سند بین‌المللی مرتبط با توسعه پایدار، یعنی دستورالعمل ۲۰۳۰ مصوب ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۵ مجمع عمومی ملل متحد به حد اعلاای خود رسیده است.^{۱۴} در این راستا، می‌توان رابطه اهداف تعیین شده در دستور کار ۲۰۳۰ با مصادیق گوناگون حقوق بشر را این‌گونه آشکار نمود: هدف شماره ۱: ریشه‌کنی فقر در تمامی اشکال آن (مرتبط با تحقق حق برخورداری از استانداردهای یک زندگی شایسته، حق بر امنیت اجتماعی، حق مشارکت برابر زنان در زندگی اقتصادی)؛ ۲- پایان گرسنگی، دسترسی به امنیت غذایی و بهبود سطح تغذیه و بهبود کشاورزی پایدار (مرتبط با حق بر غذا)؛ ۳- تضمین زندگی سالم و بهبود رفاه تمامی افراد در تمامی سنین (مرتبط با حق بر حیات، حق بر سلامت و حق برخورداری از مزایای پیشرفت‌های علمی)؛ ۴- تضمین آموزش فراگیر و شایسته و ارتقای فرصت‌های آموزشی برای همگان (مرتبط با حق بر آموزش، حق برابری زنان و دختران در دسترسی به آموزش، حق بر کار (از طریق آموزش‌های فنی و حرفه‌ای))؛ ۵- تحقق برابری جنسیتی و بهبود جایگاه زنان و دختران (مرتبط با نابودی کلیه اشکال تبعیض علیه زنان، نابودی کلیه اشکال خشونت علیه زنان و ...)؛ ۶- تضمین برخورداری پایدار همگان از سیستم‌های آب و فاضلاب (مرتبط با حق دسترسی به آشامیدنی سالم و فاضلاب، حق بر سلامت

11. John H Knox, Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, Twenty-fifth session, A/HRC/25/53, (Human Rights Council: 30 December 2013), Paras.17-22.
12. Hilal Elver, Report of the Special Rapporteur on the right to food, Thirty-fourth session, A/HRC/34/48, (Human Rights Council: 24 January 2017), 9.
13. Adel Ghorani- Azam & Bamdad Riahi-Zanjai, "Effects of air pollution on human health and practical measures for prevention in Iran," *Journal of Research in Medical Sciences* 21,65 (2016), 65.
14. OHCHR, "Human Rights and the 2030 Agenda for Sustainable Development", accessed in 2020/11/16, <https://www.ohchr.org/en/issues/mdg/pages/the2030agenda.aspx>

و حق بر دسترسی به آب و فاضلاب برای زنان روستایی؛^۷- تضمین دسترسی به انرژی‌های نوین، با ارزش، قابل اتکا و پایدار برای همگان (مرتبط با حق برخورداری از استانداردهای یک زندگی شایسته، حق بر برخورداری از مزایای پیشرفت‌های علمی و استفاده از آن)؛^۸- ارتقای رشد اقتصادی پایدار و فراگیر، بهبود در اشتغال کامل و تولیدی و کار شرافتمندانه برای همگان (مرتبط با حق بر اشتغال برخورداری از شرایط مطلوب کاری، منع برده‌داری، کار اجباری و قاچاق انسان، حق برابری در اشتغال برای زنان، منع کار کودکان)؛^۹- ساخت زیرساخت‌های انعطاف‌پذیر، بهبود در صنعتی‌سازی پایدار و جامع و تشویق نوآوری (مرتبط با حق برخورداری از پیشرفت‌های علمی، حق بر دسترسی به اطلاعات، حق بر مسکن مناسب، حق برابری زنان در برخورداری از منابع مالی و زیرساخت‌های روستایی)؛^{۱۰}- کاهش نابرابری در داخل کشورها و بین آنها (مرتبط با حق بر برابری و عدم تبعیض، حق بر مشارکت در امور عمومی، حق بر امنیت اجتماعی، حق بر مهاجران برای انتقال درآمد، بهبود در شرایط مهاجرت بین‌المللی)؛^{۱۱}- ساخت شهرها و سکونت‌گاه‌های فراگیر، ایمن و پایدار (مرتبط با حق بر خوردن از مسکن مناسب، دسترسی به سیستم‌ها و خدمات حمل و نقل عمومی، حفاظت در برابر بلایای طبیعی)؛^{۱۲}- تضمین الگوهای تولید و مصرف پایدار، حق بر سلامت، حق بر دسترسی به غذا، حق بر دسترسی به آب آشامیدنی سالم، حق تمامی مردم بر تسلط آزادانه بر منابع طبیعی خود)؛^{۱۳}- اتخاذ اقدامات فوری برای مبارزه با تغییرات آب و هوایی و اثرات آن (مرتبط با حق بر سلامت، حق بر غذا، حق بر دسترسی به آب آشامیدنی سالم، حق تمامی مردم بر تسلط آزادانه بر منابع طبیعی خود)؛^{۱۴}- حفاظت و استفاده پایدار از اقیانوس‌ها، دریاها و منابع آبی برای توسعه پایدار (مرتبط با حق بر سلامت، حق بر غذا، حق بر دسترسی به آب آشامیدنی سالم، حق تمامی مردم بر تسلط آزادانه بر منابع طبیعی خود)؛^{۱۵}- حمایت، احیا و ارتقای بهره‌برداری پایدار از اکوسیستم‌های خاکی، جنگل‌داری پایدار، مبارزه با بیابان‌زایی، متوقف کردن و معکوس کردن فرایند نابودی خاک و متوقف کردن نابودی تنوع ژنتیکی (مرتبط با حق بر سلامت، حق بر غذا، حق بر دسترسی به آب آشامیدنی سالم، حق تمامی مردم بر تسلط آزادانه بر منابع طبیعی خود)؛^{۱۶}- ارتقای مسالمت‌آمیز و جامع جوامع در مسیر توسعه پایدار، تأمین عدالت برای همگان و ایجاد مؤسسات جامع و پاسخ‌گو در همه سطوح (مرتبط با حق بر حیات، حق بر آزادی و امنیت فردی، حمایت از کودکان در برابر کلیه اشکال خشونت، سوءاستفاده و استثمار، حق دسترسی به عدالت، حق مشارکت در امور عمومی، حق دسترسی به اطلاعات)؛^{۱۷}- تقویت ابزارهای اجرا و احیای همکاری بین‌المللی برای توسعه پایدار (مرتبط با حق تعیین سرنوشت برای همگان، حق همگان برای توسعه و

همکاری بین‌المللی، حق همگانی برای برخورداری از مزایای پیشرفت‌های علمی و استفاده از آن، حق حریم خصوصی).^{۱۵}

در مجموع، با نگاهی تحقیقی به اهداف هفده‌گانه و ۱۶۹ شاخص تدوین شده در چهارچوب اهداف توسعه پایدار، به وضوح انعکاس مصادیق گوناگون حقوق بشر را می‌توان مشاهده نمود.^{۱۶} بر این مبنای آنچه در ارتباط با پیوند توسعه پایدار و حق بر توسعه گفته شد، به صورتی کاملاً آشکار در ارتباط با اهداف توسعه پایدار قابل مشاهده می‌باشد. مسأله‌ای که موجب می‌شود تا نه تنها موفقیت دولت‌ها در پیشبرد مسیر تحقق اهداف فوق، همواره کننده مسیر تحقق حق بر توسعه، یعنی دستیابی افراد به حقوق بشر خود و آزادی ناشی از استیفای آنها بر اثر توسعه جامعه محسوب گردد، بلکه به صورتی متقابل هر گونه پیشرفت در مسیر تحقق حق بر توسعه، گامی رو به جلو در تضمین تحقق اهداف توسعه پایدار تلقی شود.^{۱۷}

در این میان، شناسایی عوامل داخلی تأثیرگذار در مسیر تحقق حق بر توسعه به عنوان یکی از مهم‌ترین مباحث مطرح شده در ارتباط با توسعه در دهه‌های اخیر که پیوند عمیقی با مفهوم توسعه پایدار نیز یافته؛ همواره در زمره مهم‌ترین مباحث مورد توجه دولت‌ها همچنین کارشناسان و نهادهای بین‌المللی فعال در حوزه اجرای حق مزبور بوده است؛ زیرا اساساً و منطقاً هر گونه برنامه‌ریزی ملی واقع‌بینانه با هدف دستیابی به اهداف حق بر توسعه و موفقیت در اجرای آن تا حد زیادی منوط به شناسایی بسترهای داخلی تحقق حق فوق‌الذکر و اتخاذ راهکار مناسب در ارتباط با تأمین آنها خواهد بود.

در این ارتباط، شاید بتوان بر اساس گزارش گروه کاری کمیسیون حقوق بشر در موضوع حق بر توسعه، مهم‌ترین بسترهای مورد نیاز برای تحقق این حق را در بُعد داخلی چنین برشمرد: ۱- مبارزه با فقر؛ ۲- مهیا نمودن سازکارهای دموکراتیک و مشارکتی در حوزه تصمیم‌گیری برای مسائل عمومی جامعه؛ ۳- مبارزه موفقیت‌آمیز با فساد؛ ۴- نقش آفرینی مؤثر تشکل‌های مردم‌نهاد در فرایندهای تصمیم‌گیری مرتبط با حوزه عمومی جامعه، همچنین امکان نظارت مؤثر آنها بر اجرای تصمیمات مذکور؛ ۵- بهبود جایگاه زنان در جامعه؛ ۶- ارتقای وضعیت حمایت از اقلیت‌ها و گروه‌های بومی در جامعه.^{۱۸}

15. OHCHR, "Sustainable Development Goals Related human rights" accessed in 2020/11/23, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/MDGs/Post2015/SDG_HR_Table.pdf

16. Transforming Our World: Human Rights in the 2030 Agenda for Sustainable Development, (Geneva: OHCHR), p. 1

17. Saad Alfararghi, First Report of the Special Rapporteur on the Right to Development, A/HRC/36/49, (Geneva: Human Right Council, 2017), 4.

18. Right to Development, Report of the open-ended Working Group on the Right to Development on its

مسئله چگونگی فراهم ساختن بسترهای مذکور، از مهم‌ترین دغدغه‌های دولت‌ها و سایر نهادهای بین‌المللی درگیر با مبحث تحقق حق بر توسعه محسوب شده و بنابراین تکاپو برای یافتن برنامه عمل و راهکار درست در این زمینه، بخش عمده‌ای از بحث‌ها و بررسی‌های صورت‌گرفته در مسیر اتخاذ برنامه‌های ملی و بین‌المللی مرتبط با توسعه حقوق بشر محور را به خود اختصاص داده است. در این میان، اتخاذ راهکار دولت خوب یا حکمرانی مطلوب عنصری مهم در تأمین بستر مورد نیاز برای تحقق حق بر توسعه به شمار می‌رود. لذا سؤال اصلی که این پژوهش درصدد پاسخ‌گویی به آن برآمده این است که حکمرانی مطلوب در هر کشور چگونه می‌تواند به تحقق حق بر توسعه بیانجامد و بایسته‌های حقوقی آن از حیث اصول و قواعد حقوق بین‌الملل کدام است؟

۱- حکمرانی مطلوب و بسترسازی برای تحقق حق بر توسعه

کمیسیون آفریقایی حقوق بشر در قضیه اندورویس^{۱۹} و در مقام اشاره به کیفیات فرایند مدنظر در حق بر توسعه، آن را فرایندی از توسعه مبتنی بر عادلانه بودن، عدم تبعیض آمیز بودن، مشارکت جویانه بودن، قابل بازخواست بودن) و شفاف بودن اعلام می‌نماید؛^{۲۰} بر این مبنا و با عنایت به نقش اساسی و ممتاز دولت‌ها در شناسایی مسائل مهم و پیش‌رو در تحقق حق بر توسعه و برنامه‌ریزی برای مواجهه با آنها،^{۲۱} به نظر می‌رسد تنها دولت‌هایی قادر به حرکت در مسیر تنظیم برنامه‌هایی با چنین خصوصیتی خواهند بود که نحوه مدیریت و بهره‌برداری از منابع اجتماعی و اقتصادی جامعه خود را در مسیر توسعه، با معیارهای بالا مطابقت داده باشند. همین مسئله کلید پیوند حق بر توسعه با حکمرانی مطلوب به شمار می‌رود، چراکه اساساً عملکرد یک دولت در ساختار مشارکتی، شفاف، پاسخ‌گویانه، قابل بازخواست و عادلانه، تنها در چهارچوب وجود یک حکمرانی مطلوب میسر خواهد بود.

ایده حکمرانی مطلوب، محصول نارضایتی به وجود آمده از الگوی دولت حداقل و بحران‌های مالی و اقتصادی ناشی از آن در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ میلادی می‌باشد؛ الگویی که در آن بر مبنای آموزه‌های

Third Session, Fifty Eights Session, E/CN.4/2002/28/Rev.1, (Commission on Human Rights, 11 April 2002), Para.60

19. Endorois

20. ACHPR, Case Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International on behalf of the Endorois Welfare Council v. The Republic of Kenya, Communication No. 276/2003, 25 November 2009, Paras.277-278

۲۱. توکل حبیب‌زاده و حافظه سیفی. «تأثیر حکمرانی مطلوب بر اجرایی شدن حق بر توسعه با تأکید بر بعد ملی»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۶۲(۱۳۹۲)، ۱۶.

اقتصاددانانی همچون میلتون فریدمن^{۲۲} با تکیه بر بنیان‌های اقتصاد نئولیبرالی، کوچک شدن دولت، کلید توسعه و رشد اقتصادی اعلام شده است. با وجود این، این تغییر و تحولات بیش از آنکه در بردارنده رفاه و رونق برای کشورهای اعمال‌کننده نظام بازار بوده باشد، در بسیاری کشورها موجبات تشدید بحران‌های پولی و مالی، ورشکستگی نظام بانکی و به تبع آن گسترش بحران به کل نظام اقتصادی را موجب شده؛ وضعیتی که در نهایت نابودی بخش بزرگی از تولید ناخالص داخلی این کشورها را به دنبال داشته است.^{۲۳} این بحران‌های مالی در کشورهای در حال توسعه که پیش از این در اکثریت آنها دولت نقش مهمی در تنظیم بازار مالی ایفا می‌نمود، بیش از کشورهای توسعه‌یافته آسیب وارد نموده و با کاهش تولید ناخالص داخلی موجبات افزایش نابرابری و فقر در بین مردم این جوامع را فراهم نموده است.^{۲۴} مشاهده آسیب‌های ناشی از عمل به الگوی دولت حداقل، موجب آن شده تا در پرتوی عقاید نظریه‌پردازانی همچون جوزف استگلیتز^{۲۵}، الگوی حکمرانی مطلوب پا به عرصه میدان گذارد؛ الگویی که در آن راهکار توسعه نه دولت بزرگ و نه دولت کوچک، بلکه دولت مطلوب اعلام می‌شود.^{۲۶}

۱-۱- مفهوم حکمرانی مطلوب

اصطلاح حکمرانی مطلوب نخستین بار در سال ۱۹۸۹ توسط بانک جهانی به کار گرفته شده و مسأله اصلی در آن بهبود کیفیت عملکرد دولت می‌باشد. در رویکرد حکمرانی مطلوب، با اتخاذ رویکردی ارزش بنیان و به منظور سامان دادن به امور اجتماعی و تسریع توسعه کارآمد، مفاهیمی نظیر پاسخ‌گویی، شفافیت، برابری و عدالت اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است.^{۲۷} در این میان، از آنجاکه هدف اصلی و مأموریت بانک جهانی کمک به توسعه اقتصادی و اجتماعی پایدار در نظر گرفته شده، در مفهوم حکمرانی مطلوب نیز بر نقش دولت در تسریع توسعه اقتصادی و اجتماعی تمرکز شده است.^{۲۸} از دید بانک جهانی، توسعه اقتصادی و اجتماعی پایدار تنها در صورت وجود چهارچوبی شفاف و قابل

22. Milton Friedman

۲۳. احمد میدری، «مقدمه‌ای بر نظریه حکمرانی مطلوب»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی ۶، ۲۲ (۱۳۸۵)، ۲۷۲-۲۷۰.

۲۴. همان، ۲۷۴-۲۷۵.

25. Joseph Stiglitz

۲۶. همان، ۲۶۴.

۲۷. حبیب زاده، پیشین، ۱۸.

28. Governance: The World Bank's Experience, Development in Practice, (Washington DC, USA: World Bank, 1994), vii.

پیش‌بینی از قوانین و نهادهای مرتبط با فعالیت بخش عمومی و خصوصی امکان‌پذیر بوده و در این راستا حکمرانی مطلوب نیز شیوه‌ای از حکومت‌داری تلقی شده که در آن منابع اقتصادی و اجتماعی کشور، به نحو صحیح در مسیر توسعه مدیریت خواهد شد؛^{۲۹} مدیریتی که از دید بانک، نیازمند ایجاد یک ساختار قابل پیش‌بینی و شفاف برای فعالیت اقتصادی توسط بخش عمومی و خصوصی، همچنین ایجاد امکان پاسخ‌گویی در ارتباط با عملکرد مالی و اقتصادی بخش عمومی خواهد بود.^{۳۰}

بانک جهانی نظر به منع شدن از انجام هرگونه فعالیت‌های سیاسی در موافقت‌نامه تأسیس خود، با صرف‌نظر نمودن از شکل حکومت‌ها در بحث حکمرانی مطلوب، فرایندی را که در آن مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی به منظور مصرف در مسیر توسعه صورت پذیرفته است، همچنین ظرفیت‌های دولت برای طراحی، برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌ها و وظایف تعیین شده را مدنظر قرار می‌دهد. از دید بانک، حکمرانی در معنای مطلوب آن، مستلزم وجود یک سیاست‌گذاری شفاف و آزادانه، یک دیوان‌سالاری توانمند با اخلاق حرفه‌ای، یک قوه مجریه پاسخ‌گو و یک جامعه مدنی پویا و مشارکت‌کننده در امور عمومی می‌باشد که فعالیت همگی نیز در چهارچوب حاکمیت قانون صورت خواهد پذیرفت.^{۳۱}

۱-۲- ارکان سازنده حکمرانی مطلوب

از دید بانک جهانی تحقق حکمرانی مطلوب، به فراهم شدن پاره‌ای بسترها وابسته بوده که در زمره مهم‌ترین آنها می‌توان به مدیریت امور عمومی، پاسخ‌گو نمودن دولت‌مردان در برابر جامعه، (از طریق فراهم نمودن امکان بازخواست ایشان در ارتباط با اعمال خود در برابر افکار عمومی)، حاکمیت قانون، (به معنای ایجاد فضایی عقلانی و قابل پیش‌بینی برای فعالیت‌های اقتصادی)، شفافیت و جریان آزاد اطلاعات، (به منظور تسهیل در فرایند پاسخ‌گویی دولت‌مردان)^{۳۲}، مبارزه با فساد و وجود مشارکت همگانی در اخذ تصمیمات عمومی در کنار فعالیت یک جامعه مدنی پویا اشاره نمود.

الف- مدیریت منابع عمومی: این حوزه به صورت سنتی مهم‌ترین محور مورد توجه بانک جهانی بوده و عمده‌ترین مباحث آن در سه حوزه مدیریت مخارج عمومی، اصلاح نظام اداری و مدیریت شرکت‌ها و مؤسسات عمومی قابل طبقه‌بندی می‌باشد. در بحث مدیریت مخارج عمومی، مباحثی همچون نحوه

29. Ibidem.

30. Isabelle Johnson, "Redefining the Concept of Governance", Consultant Prepared for Canadian International Development Agency, Gatineau, Quebec, 1997, p.1

31. Governance: The World Bank's Experience, Op.cit.

32. Ibid, viii

صحیح تنظیم بودجه همچنین اجرای مؤثر آن مورد توجه بوده و در اصلاحات نظام اداری، ارتقای عملکرد دستگاه اداری دولت‌های وام‌گیرنده از بانک و قرار گرفتن آنها در مسیر بهره‌وری بیشتر مورد نظر می‌باشد. البته باید به اصلاح در نحوه مدیریت مؤسسات عمومی اشاره نمود که در چهارچوب آن خصوصی‌سازی مؤسسات عمومی فاقد بازدهی تجاری، تلاش برای بهبود شرایط بازار رقابتی، همچنین نحوه تعامل بهتر بین مؤسسات ذکر شده با دولت با هدف افزایش بهره‌وری آنها و چگونگی جلوگیری از سوءاستفاده احتمالی گروه‌های قدرت از این مؤسسات مورد توجه می‌باشد.^{۳۳}

ب- حاکمیت قانون: حاکمیت قانون به معنای آن است که همگان تابع قانون هستند و به‌ویژه اجرای اقتدار دولت در چهارچوب قانون صورت می‌گیرد.^{۳۴} محور مزبور را می‌توان جلوه قانونی حکمرانی مطلوب به شمار آورد، چراکه از منظر بانک جهانی، برخورداری از یک اقتصاد رو به رشد و مولد به نحوی که در آن برای همگان امکان فعالیت بر مبنای ریسک‌های معقول و محاسبه سود و زیان وجود داشته باشد، تنها در بستر ثبات و پیش‌بینی‌پذیری برنامه و اعمال حاکمان میسر خواهد بود. حاکمیت قانون پیش‌شرطی اساسی در ایجاد ثبات و پیش‌بینی‌پذیری رفتار حاکمان محسوب شده، چراکه از نقش مهمی در تضمین برخورداری عادلانه افراد از حقوق و تکالیف مقرر در قوانین همچنین تسهیل در دسترسی ایشان به خدمات عمومی برخوردار می‌باشد.^{۳۵} در این چهارچوب، حاکمیت قانون را از دو منظر می‌توان نگریست. از منظر نخست، حاکمیت قانون به معنای وجود یک سیستم مدون و مشخص برای تدوین، تصویب و اجرای قوانین بوده و از منظر دوم حاکمیت قانون به معنای رعایت مفاهیمی همچون عدالت، عدم تبعیض و حقوق بشر در هنگام تدوین و اجرای قوانین تفسیر می‌شود.^{۳۶}

پ- شفافیت: اهمیت توجه به شفافیت در حکمرانی مطلوب از این حقیقت ناشی شده که فراهم نمودن بستر لازم برای یک بازار رقابتی، نیازمند دسترسی همه بازیگران به اطلاعات به‌روز، معتبر و مرتبط می‌باشد. چنین شفافیتی رکنی مهم در بالا بردن بهره‌وری اقتصادی تلقی می‌شود.^{۳۷} در حقیقت، بهره‌وری اقتصادی ارتباط مستقیمی با دسترسی مطلوب بخش خصوصی به اطلاعات مرتبط با برنامه‌های اقتصادی دولت‌ها همچنین نحوه اتخاذ این برنامه‌ها داشته و تنها از این طریق امکان اتخاذ

33. The Reform of Public Sector Management, Lessons from Experience, Policy and Research, Series 18, (Washington DC: the World Bank, 1991), 14.

34. Henk Addink, *Good Governance, Concept and Context* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 4.

35. Governance: The World Bank's Experience, Op.cit., 23

36. Governance and Development, (Washington DC: World Bank, 1992), 30

37. Ibid., 39.

تصمیمات معقول و منطبق با سیاست‌های دولت فراهم خواهد شد.^{۳۸} شفافیت این امکان را برای افراد جامعه فراهم می‌آورد تا به اطلاعات مرتبط با برنامه‌های توسعه دولتی که زندگی ایشان را تحت تأثیر قرار خواهد داد، دسترسی بیشتری داشته و انتخاب‌ها و اقدامات خود را بر اساس آنها تنظیم نمایند.^{۳۹}

ت- ریشه‌کن نمودن فساد: گرچه به هنگام طرح اولین مباحثات در ارتباط با حکمرانی مطلوب، مسأله مبارزه با فساد به سبب سیاسی انگاشته شدن آن، خارج از ملاحظات بانک جهانی قرار گرفت، اما آشکار شدن بیش از پیش اثرات مخرب آن بر پیشبرد برنامه‌های توسعه دولت‌ها، بانک مزبور را وادار نمود تا ریشه‌کنی پدیده مزبور را نیز در دستور کار خود قرار دهد.^{۴۰} بر این مبنا و به عنوان مثال، بانک جهانی با تشخیص ضرورت توجه جدی به بحث فساد، گروه کاری برنامه عمل فساد را در سال ۱۹۹۶ بنیان گذارده و در گزارش منتشر شده از فعالیت کارگروه مزبور در سال ۱۹۹۷ بر لزوم ریشه‌کنی معضل مزبور از طریق ارائه راهکار به کشورهای عضو تأکید ویژه‌ای می‌نماید.^{۴۱} به این ترتیب، بحث مبارزه با فساد در حوزه حکمرانی مطلوب نیز مورد توجه بانک جهانی قرار گرفت. به عنوان نمونه، در سال ۲۰۰۷ پل ولوفوویتز^{۴۲} رئیس وقت بانک، با تأکید بر اهمیت مبارزه با فساد، آن را جزء جدایی‌ناپذیر از حرکت در بهبود عملکرد دولت اعلام می‌نماید؛^{۴۳} تأکیدی که موجب شده تا در همان سال استراتژی حکمرانی و مبارزه با فساد در دستور کار بانک جهانی قرار گیرد.

ج- دولت پاسخ‌گو، مشارکت همگانی و جامعه مدنی پویا: اگرچه بانک جهانی مشارکت عمومی را به عنوان یکی از محورهای مستقل تعریف خود از حکمرانی مطلوب مطرح نموده، با تعمق در محورهای مورد تأکید بانک مشخص می‌شود که حکمرانی مورد نظر نهاد مزبور بدون وجود رهیافت مشارکت همگانی در امر زمامداری محقق نخواهد شد.

مشارکت عنصری است که بدون تحقق آن اساساً نمی‌توان پیشرفت چندانی در برخی از محورهای اصلی مورد توجه بانک جهانی در حوزه حکمرانی مطلوب را تصور نمود. به عبارت بهتر، پاسخ‌گو نمودن حکمرانان از جمله مباحثی است که هم‌زمان با طرح بحث حکمرانی مطلوب از جانب بانک جهانی مورد

38. Ibid., 40.

39. Ibid., 42.

40. David P Forsythe, "The United Nations, Human Rights, and Development", *Human Rights Quarterly* 19(2), (1997), 340.

41. Helping Countries Combat Corruption, The Role of the World Bank, (World Bank, 1997), 23.

42. Paul Wolfowitz

43. Paul Wolfowitz, "Speech at the International Conference on Governance and Fighting Corruption", Brussels, (15 March 2007), : <http://go.worldbank.org/FRQQCB8740>

توجه واقع شده است. از دید بانک مزبور پاسخ‌گویی به معنای مسؤلیت‌پذیر نمودن دولت‌ها در برابر اعمال‌شان می‌باشد؛ مسؤلیتی که در ایجاد آن، رقابتی کردن سازکار دسترسی به مناصب قدرت عمومی برای حاکمان، یعنی ایجاد مشارکت همگانی در تصمیم‌گیری در حوزه امور عمومی، نقشی بنیادین ایفا می‌نماید.^{۴۴}

پاسخ‌گو نمودن دولت از طریق مزبور نوعی حسابرسی عمودی و از پایین به بالا محسوب شده که فراهم نمودن امکان تأثیرگذاری بیشتر افراد عادی جامعه بر کمیت و کیفیت نحوه اخذ و اجرای تصمیمات عمومی، آن هم از طریق ابزارهایی همچون انتخابات آزاد برای تصدی مقامات عموم، دسترسی مطلوب به اطلاعات و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد نقش تکمیلی در آن بر عهده دارد. در چهارچوب سازکار پاسخ‌گویی، قابلیت دولت برای برآورده نمودن نیازهای شهروندان خویش در معرض نقد و بررسی قرار گرفته و از این طریق راه برای مشارکت مؤثرتر افراد جامعه در فرایند پیشبرد توسعه هموارتر می‌شود.^{۴۵}

۲- به‌کارگیری ارکان حکمرانی مطلوب به عنوان ابزاری برای تحقق حق بر توسعه

با تعمق در آنچه در ارتباط با عناصر نیازمند توجه در حکمرانی مطلوب بیان شد، می‌توان پیوندی عمیق میان این نوع از حکمرانی با تحقق حق بر توسعه مشاهده نمود؛ به عبارت دیگر، اگرچه حکمرانی مطلوب صرفاً شیوه‌ای از حکومت‌داری است که غایت اصلی در آن بهبود کارکرد دولت‌ها در نظر گرفته شده است، اما بسیاری از عناصر اصلی مدنظر در آن، از جمله مهم‌ترین محورهای داخلی مورد توجه در تحقق حق بر توسعه نیز محسوب می‌شوند؛ به نحوی که می‌توان گفت با به واقعیت تبدیل شدن ایده حکمرانی مطلوب در یک جامعه، مسیر تحقق حق بر توسعه در جامعه مذکور هم تا حد بسیاری هموار خواهد شد.

۲-۱- حاکمیت قانون و مبارزه با تبعیض و تسهیل در دسترسی همگانی به حق بر توسعه

حاکمیت قانون و به تبع آن ریشه‌کنی تبعیض در وضع و اجرای قوانین در قبال افراد، رکنی دیگر از ارکان حکمرانی مطلوب می‌باشد. تبعیض ناروا در دسترسی به منابع اطلاعاتی و یا جانب‌داری یا تخصیص منابع به افراد یا گروه‌هایی خاص، مغایر با اصول حاکمیت قانون به شمار می‌رود^{۴۶} و در صورت رفع

44. Governance: The World Bank's Experience, Op.cit., 12.

45. Ibid., 13.

۴۶. علی اکبر نصیری خلیلی، احمدرضا بهنیاfer و علی پورقصاب امیری «بررسی ابعاد و مولفه‌های حاکمیت قانون در توسعه فراگیر»، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی ۵۲ (۱۳۹۹)، ۱۰۹.

تبعیض، گامی بلند در مسیر احقاق حقوق بسیاری از گروه‌های در معرض محرومیت جامعه برداشته خواهد شد. گروه‌هایی از جامعه که به دلیل ویژگی‌های خاص خود نسبت به بخش‌های دیگر جامعه دارای محرومیت بیشتری در بهره‌مندی از حقوق بشر خویش و برخورداری از رفاه و آزادی حاصل از آن در فرایند توسعه جوامع بوده و در نتیجه، ایجاد برابری همگانی در پیشگاه قانون، نقشی حیاتی در رفع تبعیض علیه ایشان ایفا خواهد نمود. از سوی دیگر، بدیهی است که با عنایت به اثرات نامطلوب فساد بر نحوه تخصیص و مدیریت منابع مورد نیاز برای توسعه و در نتیجه ضرورت مبارزه با آن در چهارچوب اصلاح امور زمامداری به سمت حکمرانی مطلوب،^{۴۷} هر گونه پیشرفت در این مسیر، گامی مهم در مسیر غلبه بر شیوع فساد به عنوان یکی از موانع داخلی پیشرو در بحث تحقق حق بر توسعه نیز خواهد بود. به عبارت بهتر، کنترل فساد در چهارچوب ایجاد حکمرانی مطلوب و مسؤلیت‌پذیری و افزایش شفافیت به ارتقای حقوق اقتصادی، اجتماعی و حق بر توسعه فرد اعضای جامعه کمک خواهد کرد.^{۴۸}

همچنین باید به مسأله فقر اشاره نمود. مسأله‌ای که از دید اکثریت نهادهای درگیر در فرایند مبارزه با آن، وجود یک حکمرانی ضعیف و نامطلوب، تأثیر بسیار زیادی در گسترش آن خواهد داشت. به عنوان نمونه، در صورت عدم امکان مشارکت عمومی شهروندان، به عنوان رکنی از حکمرانی مطلوب، در انتخاب متصدیان نهادهای مؤثر در تدوین و اجرای سیاست‌های عمومی همچنین فقدان امکان نظارت بعدی ایشان و جامعه مدنی بر عملکرد متصدیان مزبور، اقشار فقیرتر از بخت بسیار اندکی برای تأثیرگذاری بر تصمیمات نهادهای مؤثر در ارتباط با نحوه پیشبرد توسعه در مسیر بهبود سطح دسترسی خود به حقوق بشر، رفاه و آزادی حاصل از آن برخوردار خواهند بود.^{۴۹}

بدیهی است که عدم امکان شنیده شدن صدای فقرا، بستر احتمالی نادیده انگاشته شدن خواسته‌ها و نیازهای ایشان در تدوین و هدایت برنامه‌های توسعه را فراهم نموده و موجب آن می‌شود تا با عدم تخصیص بهینه منابع در راستای بهبود اموری همچون بهداشت، آموزش، مسکن و ... برای گروه‌های نیازمند، امکان بهره‌مندی کامل افراد ذکر شده از حقوق بشر خویش و به تبع آن رفاه و آزادی حاصل از آن تا حد بسیاری کاهش یابد.

۴۷. همان، ۱۱۳.

۴۸. حبیب‌زاده، پیشین، ۱۹.

49. Zouhaier Aloui, "The impact of governance on poverty reduction: Are there regional differences in Sub-saharan Africa ?", *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 94716, (2019), 5.

۲-۲- مبارزه با فساد در بستر حکمرانی مطلوب، گامی در مسیر پیشبرد توسعه مدنظر در چهارچوب حق بر توسعه

گسترش فساد، به سبب منحرف نمودن منابع از مسیر صحیح توسعه حقوق بشر محور، به عنوان عاملی در تقویت ناتوانی فقرا عمل نموده و در نهایت، طبقات فقیرتر را بیش از پیش به سوی محرومیت در امکان دسترسی به حقوق بشر و کسب توانایی برای پیگیری یک زندگی آزادانه سوق خواهد داد.^{۵۰} بنابراین، مبارزه با فساد در چهارچوب ایجاد حکمرانی مطلوب را می‌بایست به عنوان گامی اساسی در رفع یکی از موانع مهم پیشبرد توسعه حقوق بشر محور، به عنوان غایت مدنظر در حق بر توسعه به شمار آورد.

به‌طور کلی، فساد با منحرف کردن فرایند صرف منابع مالی از هدف مفروض خود، مانع از تأثیرگذاری مؤثر این منابع بر رشد و توسعه اقتصادی کشورها خواهد شد.^{۵۱} برای آنکه بهتر بتوان تأثیر منفی فساد بر تخصیص فرصت‌ها، امکانات و منابع ناشی از توسعه جامعه بین تمامی اعضای آن و به تبع آن اجرایی شدن حق بر توسعه برای ایشان را تبیین نمود، در ماده ۲ میثاق حقوق مدنی و سیاسی و میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دولت‌های عضو متعهد به به‌کارگیری تمامی تلاش خویش به منظور تأمین و تضمین حقوق مقرر شده (حقوق مدنی و سیاسی مقرر در میثاق حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مقرر در میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) شده‌اند؛ حقوقی که تأمین واقعی تمامی آنها، هدف غایی حق بر توسعه و مصداق واقعی تحقق حق مزبور می‌باشد. به دیگر سخن، می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که تحقق تعهد مقرر برای کشورها در ماده ۲ میثاقین، به نوعی محقق نمودن تعهد ایشان به اجرایی کردن حق بر توسعه نیز می‌باشد.

در همین راستا، به نظر می‌رسد که تأثیر منفی فساد بر تحقق حق بر توسعه به صورت واضح‌تری در ارتباط با ماده ۲ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل مشاهده خواهد بود. بر مبنای بند ۱ از ماده فوق: هر کشور طرف این میثاق متعهد می‌گردد به سعی و اهتمام خود و از طریق همکاری و تعاون بین‌المللی به‌ویژه در طرح‌های اقتصادی و فنی، با استفاده از حداکثر منابع موجود خود به منظور تأمین تدریجی اعمال کامل حقوق شناخته شده در این میثاق، با کلیه وسایل مقتضی به‌خصوص از طریق اقدامات تقنینی اقدام نماید.

50. Edmund Attridge, Stefan Nachuk & Dao Viet Dung, Localizing MDGs for Poverty Reduction in Viet Nam: Ensuring Good Governance for Poverty Reduction, Poverty Task Force, (World Bank, 2002), p.2

۵۱. عبدالرحمن افضلی، «فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه علل، پیامدها و راهکارهای برون رفت»، مجله حقوقی بین‌المللی ۴۵ (۱۳۹۰)، ۲۵۰.

مسئله مهم در این میان آنکه با توجه به محدودیت منابع جامعه، دولت‌ها در تلاش برای تأمین حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مردم خویش، ناگزیر از نوعی اولویت‌بندی در تخصیص منابع خواهند بود؛ امری که بدون شک با وجود فساد در بین دولتمردان، واقعیت بخشیدن به آن با مشکلات جدی مواجه خواهد شد، چراکه در چنین شرایطی منافع دولتمردان فاسد بر منافع و تأمین حقوق بشر افراد جامعه اولویت خواهد یافت.⁵²

فساد نه تنها به عنوان مانعی بزرگ بر سر راه اولویت‌بندی صحیح و عادلانه در تخصیص امکانات و منابع جامعه، بلکه به عنوان عاملی مهم در انحراف از مسیر تخصیص‌یافته برای امکانات مزبور عمل خواهد نمود. از مصادیق چنین وضعیتی، اختلاس از بودجه عمومی کشور یا سوءاستفاده از منابع تخصیص‌یافته به پروژه‌های عمرانی و زیرساختی حائز اهمیت برای توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه، همچون احداث یا نوسازی ساختمان‌های عمومی و دولتی، فرودگاه‌ها، جاده‌ها و ... از طریق تخصیص بخش اندکی از منابع در نظر گرفته شده به پروژه مزبور و برداشت غیرقانونی باقی منابع تخصیص‌یافته برای منافع شخصی را می‌توان ذکر نمود.⁵³ در چنین جامعه‌ای، یا به دلیل هدر رفت و انحراف منابع ضروری برای پیشبرد برنامه‌های توسعه، اساساً بستر اولیه برای محقق شدن حق بر توسعه، یعنی خود فرایند توسعه ایجاد نشده و یا در صورت پیشرفت نسبی در برنامه‌های توسعه، به دلیل نبود دو رکن اساسی حق بر توسعه، یعنی برابری و عدالت، بخش اعظم رفاه و امکانات حاصل از توسعه به عده‌ای محدود اختصاص خواهد یافت. بدیهی است که در هر دو صورت، به دلیل محروم ماندن اکثریت افراد جامعه از دستاوردهای توسعه در حوزه‌های ارتقای سطح رفاه و امکانات، بهبودی نیز در دسترسی ایشان به سطح حقوق بشر خویش حاصل نخواهد آمد.

۲-۳- حکمرانی مطلوب، بستر ساز نظام نمایندگی، جامعه مدنی پویا و جریان آزاد اطلاعات مدنظر در تضمین حق بر توسعه، تأمین مشارکت همگانی در فرایند تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه، در حالی از عناصر اصلی مورد توجه در ایجاد یک سیستم حکومتی مبتنی بر مدل حکمرانی مطلوب به شمار می‌آید که وجود چنین مشارکتی در کنار ایجاد بستر لازم برای فعالیت یک جامعه مدنی پویا، از مهم‌ترین چالش‌های داخلی پیشرو در تحقق حق بر توسعه برای افراد یک جامعه نیز محسوب می‌شود. بر این مبنا، بدیهی است که در صورت موفقیت در تأمین بستر ضروری برای ایجاد مشارکت و نظارت همگانی،

52. Anne Peters, "Corruption and Human Rights", *Basel Institute on Governance, Working paper series*, 20 (2015), 17

53. Ibidem.

همچنین مهیا شدن بستر فعالیت یک جامعه مدنی پویا در چهارچوب مورد نظر حکمرانی مطلوب، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش رو در بحث تحقق حق بر توسعه هم برطرف خواهد شد. در این راستا، یکی از مهم‌ترین ابزارهای در اختیار شهروندان در مبحث تأمین مشارکت عمومی در چهارچوب ایجاد حکمرانی مطلوب، نهادی همچون پارلمان می‌باشد که با قدرت اعطا شده از جانب مردم در یک انتخابات آزاد، به نمایندگی از ایشان اختیار نظارت بر اعمال دولت‌مردان و در صورت لزوم بازخواست از ایشان را دارد؛ نهادی که نقش آن به عنوان مجمع نمایندگان واقعی مردم اساساً منوط به وجود سازکارهای مرتبط با مشارکت گسترده افراد در انتخاب اعضای آن همچون برگزاری انتخابات آزاد خواهد بود.^{۵۴}

لزوم توجه به مشارکت عمومی و ابزارهای آن، یعنی انتخابات آزاد، جامعه مدنی و دسترسی به اطلاعات در چهارچوب حکمرانی مطلوب، از دید دیگر سازمان‌های بین‌المللی فعال در پیگیری تحقق مفهوم فوق از حکمرانی نیز پنهان نمانده است. به عنوان مثال، برنامه توسعه ملل متحد در مقام ارائه تعریف خود از حکمرانی مطلوب این‌گونه بر جایگاه مشارکت عمومی تأکید نموده است:

(حکمرانی مطلوب) عبارت است از مدیریت امور عمومی بر اساس حاکمیت قانون، دستگاه قضایی کارآمد و عادلانه و مشارکت گسترده مردم در فرایند حکومت‌داری.^{۵۵} بر این اساس، از دید نهاد مزبور، عناصر ضروری برای برقراری حکمرانی مطلوب عبارتند از:

وجود آزادی مشارکت در فرایند تصمیم‌گیری‌های عمومی برای شهروندان، سیستم قضایی قابل اتکا، پاسخ‌گو بودن بخش عمومی، آزادی بیان و اطلاعات و همکاری بخش عمومی با جامعه مدنی.^{۵۶} ضرورت مشارکت در فرایند حکمرانی مورد توجه بانک توسعه آسیایی، به عنوان یکی از محدود بانک‌های تخصصی منطقه‌ای در حوزه توسعه که در ارتباط با حکمرانی مطلوب مبادرت به اتخاذ خط‌مشی نموده نیز قرار گرفته است. از دید بانک مزبور، حکمرانی مطلوب، نوعی از حکمرانی مبتنی بر پاسخ‌گویی بخش عمومی، مشارکت بخش خصوصی، پیش‌بینی پذیر بودن نحوه تنظیم قوانین و سیاست‌ها، شفافیت در دسترسی به اطلاعات و بدون ابهام بودن قوانین و سیاست‌گذاری‌ها تلقی شده و در کنار پاسخ‌گو بودن حکومت، پیش‌بینی‌پذیری و شفافیت در نحوه عمل و سیاست‌گذاری‌های آن، می‌بایست مشارکت عمومی مشتمل بر مشارکت تمامی گروه‌های ذی‌نفع در تدوین و اجرای برنامه‌های

54. Governance: The World Bank's Experience, Op.cit.

55. Johnson, Op.cit., 11

56. Ibidem.

عمومی را رکن چهارم در تحقق حکمرانی مطلوب محسوب نمود.^{۵۷}

از منظر تحقق حق بر توسعه نیز اهمیت مشارکت افراد جامعه در تدوین برنامه‌های توسعه دارای چنان اهمیتی است که بدون تردید هیچ برنامه توسعه‌ای را در صورت فقدان مشارکت افراد جامعه در آن، حتی در صورت بهره‌مندی از منافع حاصله، نمی‌توان تسهیل‌کننده حق بر توسعه آنها محسوب نمود. به عنوان نمونه، کمیسیون آفریقایی حقوق بشر در قضیه اندوروپوس^{۵۸} که در آن دولت کنیا به منظور ایجاد اشتغال و درآمدزایی از طریق ساخت یک مجموعه تفریحی مبادرت به انتقال گروهی اعضای یک قبیله از محل سکونت خود نموده بود، این چنین بر اهمیت تأمین مشارکت افراد در فرایند اجرای برنامه‌های توسعه، فارغ از هرگونه برخورداری یا عدم برخورداری ایشان از نتایج برنامه‌های فوق تأکید کرده است:

کمیسیون در ادامه اضافه می‌نماید:

«ضرورت دارد تا دولت خواننده، اقدامات لازم برای مشارکت نمایندگان (جامعه اندوروپوس) به نحوی که برای آنها امکان آگاهی کامل از مفاد قرارداد (انعقاد یافته) برای پروژه، همچنین امکان مشارکت فعال در اجرای بخش‌های اثرگذار طرح‌های توسعه بر نحوه زیست جامعه خود را فراهم کند، اتخاذ نماید.»^{۶۰}

کمیسیون آفریقایی حقوق بشر در نهایت، توجه دولت خواننده یعنی کنیا را به این مسأله هم جلب کرده است که مطابق با بند ۳ از ماده ۲ اعلامیه حق بر توسعه، مشارکت فعال، آزاد و معنادار افراد جامعه هدف در فرایند توسعه از جمله ارکان مهم تحقق حق فوق محسوب می‌گردد؛ بنابراین طرح‌های توسعه اجرا شده در زمین‌های جامعه اندوروپوس نیز می‌بایست به تقویت بنیان‌های آن جامعه منتج شود و صرف فراهم نمودن دسترسی جامعه مذکور به غذا و منابع حاصل از اجرای طرح‌های توسعه توسط دولت کنیا را نمی‌توان اقدامی کافی در مسیر تحقق حق بر توسعه ایشان به شمار آورد، چراکه برای محقق شدن

57. Johnson, Op.cit., 13

58. Endorois

59. ACHPR, Case Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International on behalf of the Endorois Welfare Council v. The Republic of Kenya, Communication No. 276/2003, 25 November 2009, Paras.281.

60. Ibid., Para. 282

حق بر توسعه مردم اندورویوس، بهبود توانایی‌ها و انتخاب‌های جامعه مزبور از ضرورت اساسی برخوردار است.^{۶۱}

بر اساس آنچه گفته شد به نظر می‌رسد که مشارکت فعالانه مردم در پروژه‌های توسعه به منظور تضمین عملکرد صحیح مقامات در تنظیم و اجرای این پروژه‌ها از ضرورتی بنیادین برخوردار باشد. فراهم شدن امکان مشارکت افراد جامعه در تدوین برنامه‌های توسعه، اطلاعات اساسی و بسیار مهمی از انتظارات، نیازها، مشکلات ایشان و همچنین میزان مقبولیت برنامه را در اختیار تهیه‌کنندگان و اجراکنندگان اصلی آن، یعنی مقامات دولتی خواهد گذاشت؛ اطلاعاتی که فقدان یا نادیده گرفتن آنها اثرات منفی فراوانی در میزان پیشبرد و موفقیت برنامه‌های تهیه شده با هدف دستیابی به حق توسعه بر جای می‌گذارد. علاوه بر این، مشارکت افراد جامعه در فرایند نظارت بر اجرای برنامه‌های توسعه، امکان حساسی از اعمال مسؤولان را به صورت مستمر فراهم نموده و در صورت لزوم مانع از به بیراهه رفتن ایشان خواهد شد.^{۶۲}

به عنوان نمونه می‌توان به پروژه بانک جهانی برای ساخت سد سردار سرور در کشور هند اشاره نمود که مثال کلاسیکی از شکست یک برنامه توسعه به سبب عدم توجه به مشارکت دادن گروه هدف در برنامه مزبور، یعنی افراد جامعه تلقی می‌شود. ساخت و آب‌گیری سد فوق‌الذکر بدون هرگونه اخذ مشارکت یا مشورت از افراد محلی و بدون بررسی ملاحظات مرتبط با زیست ایشان، اعم از ملاحظات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی انجام شده و به تبع آن با ایجاد موج گسترده‌ای از جابه‌جایی اجباری در افراد ساکن در محدوده پشت سد، حجم عظیمی از مشکلات اقتصادی و اجتماعی همچون فقر و بیکاری را در منطقه موجب گردیده است. به وجود آمدن چنین مشکلاتی در حالی است که هدف اولیه از ایجاد این سد، نه گسترش فقر و بیکاری در مردم محلی بلکه بالا بردن سطح رفاه ایشان از طریق تأمین آب و برق کافی برای انجام فعالیت‌های صنعتی و کشاورزی بود. تبعات و مشکلات زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی به وجود آمده در منطقه چنان بوده که حتی بانک جهانی نیز در سال ۱۹۹۴ به صورت رسمی کناره‌گیری خویش را از مشارکت مالی و تأمین وام در نظر گرفته شده به منظور ساخت پروژه مزبور اعلام و از آن خارج می‌شود.^{۶۳}

61. Ibid., Para. 283

62. Celia R. Taylor, "the Right of Participation in Development Projects", *Penn State International Law Review* 13, 1(1994), 71.

63. Taylor, Op.cit., 72.

در کنار مشارکت همگانی در فرایند توسعه، باید به نقش مهم سازمان‌های مردم‌نهاد در تقویت و پیشبرد رویکرد حقوق بشر محور به توسعه اشاره نمود. بررسی تجربیات جوامع بشری مبین این واقعیت است که وجود نهادهای جامعه مدنی همچون احزاب، اتحادیه‌ها و سازمان‌های صنفی، اقتصادی، اجتماعی و مدنی همواره از بسترهای بسیار ضروری برای توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی هر جامعه به شمار می‌آیند.^{۶۴}

به عبارت بهتر، در فرایند تحقق حق بر توسعه که در چهارچوب آن حقوق بشر افراد جامعه از طریق فرایندی مشارکت‌جویانه، قابل حسابرسی و شفاف در اتخاذ تصمیمات مرتبط با پیشبرد توسعه همچنین چگونگی توزیع منافع حاصل از آن تأمین خواهد شد، جامعه مدنی و سازمان‌های مردم‌نهاد نقشی حیاتی داشته و بخشی از ساختار نظارت جامعه بر اجرای حق بر توسعه را تشکیل خواهند داد؛ چنانکه برنامه‌های ملی برای دستیابی به اهداف حق بر توسعه، بدون دخالت و نظارت فعالانه نهادهای عضو جامعه مدنی از موفقیت چندانی برخوردار نخواهند بود.^{۶۵} علاوه بر این، جامعه مدنی از این توانایی برخوردار است تا با ارائه مشاوره، دولت‌ها را در تعیین مسیر پیش رو و شناسایی محورهای نیازمند توجه در تحقق حق بر توسعه مردم جامعه یاری نماید. جامعه مدنی با بالا بردن سطح آگاهی عمومی و سیاسی جامعه در رابطه با اهداف مدنظر در حق بر توسعه و به تبع آن با وارد آوردن فشار به دولت‌ها از طریق افکار عمومی، در بسیاری موارد آنها را وادار به عمل به تعهدات‌شان در حوزه حق بر توسعه می‌نماید. به عنوان مثال، نهادهای عضو جامعه مدنی می‌توانند به طراحی راهبردهای ملی کاهش فقر مبتنی بر اهداف توسعه پایدار کمک کرده و یا تضمین نمایند که در سیاست‌گذاری‌های مرتبط با سرمایه‌گذاری، نیازهای آن دسته از مناطق یا گروه‌هایی که در گذشته مورد غفلت قرار گرفته‌اند، مورد توجه واقع شود.^{۶۶}

۲-۴- تضمین عناصر مشارکت عمومی در بستر حکمرانی مطلوب و تسهیل در دسترسی زنان و گروه‌های اقلیت به حق بر توسعه

در مسیر دستیابی زنان و همچنین گروه‌های اقلیت به حق بر توسعه، به نظر می‌رسد که افزایش سطح برخورداری ایشان از مواهب توسعه و رفع نابرابری علیه آنها، پیش از هر چیز نیازمند افزایش مشارکت

۶۴. حبیب زاده، پیشین، ۲۷.

65. Arjun Sengupta, Third Report of the Independent Expert on the Right to Development, Mr. Arjun Sengupta, Submitted in Accordance with Commission Resolution 2000/5, Fifty-seventh Session, E/CN.4/2001/WG.18/2, (Geneva: Commission on Human Rights, 2 January 2001), 9

66. Ibidem.

گروه مزبور در فرایند تصمیم‌گیری‌های کلان مرتبط با توسعه جوامع بوده و می‌بایست تقویت حضور زنان و نیز گروه‌های اقلیت، از هر نوع، در فرایند تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه را در زمره مهم‌ترین اولویت‌های توسعه حقوق بشر محور و به تبع آن تضمین‌کننده دستیابی همگانی اعضای جامعه به حق بر توسعه به شمار آورد.^{۶۷} بر این مبنا، فراهم نمودن امکان مشارکت زنان و نیز اقلیت‌ها در انتخابات تصدی مناسب تصمیم‌گیرنده در حوزه امور عمومی جامعه (به‌ویژه تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه ملی)، همچنین فعالیت جامعه مدنی پویا در کنار دسترسی ایشان به جریان آزاد اطلاعات، ابزارهای بسیار مهمی در مسیر تحقق حق بر توسعه گروه‌های مزبور به شمار می‌رود؛ ابزارهایی که فراهم نمودن آنها ازجمله اصلی‌ترین مباحث در مسیر تحقق حکمرانی مطلوب نیز به شمار می‌رود.

برخورداری این افراد (زنان و اقلیت‌ها) از حق انتخاب کردن و انتخاب شدن، این امکان را برای آنها فراهم خواهد نمود تا با ورود به چرخه تصمیم‌گیری در ارتباط با امور جامعه و از آن جمله تصمیم‌گیری در مورد نحوه پیشبرد فرایند توسعه جامعه، توجه به خواسته‌ها و نیازهای خود را در فرایند مزبور تضمین نمایند. با اعمال مؤثر حق انتخاب کردن و انتخاب شدن، امکان ورود نمایندگان واقعی ایشان به نهادهای انتخابی تصمیم‌گیرنده در حوزه عمومی میسر شده؛ امکانی که می‌تواند در جهت مطرح نمودن ضرورت توجه به نیازها و حقوق آنان در هنگام تدوین یا اصلاح قوانین و مقررات مرتبط با نحوه هدایت مسیر توسعه جامعه در محورهای مختلف آن به کار گرفته شود.^{۶۸} علاوه بر این، به سبب وجود امکان رصد و ارزیابی بعدی تصمیمات اتخاذ شده در رابطه با مسیر توسعه توسط نمایندگان این گروه‌ها در نهادهای انتخابی عمومی، امکان ارزیابی میزان مطابقت عملی اجرای برنامه‌های توسعه با نیازها و حقوق این گروه‌ها و در صورت نیاز اصلاح مسیر برنامه، وجود خواهد داشت. جامعه مدنی ابزار بسیار مفیدی برای شهروندان عادی و از آن جمله بانوان و گروه‌های اقلیت به منظور مطرح کردن و رساندن خواسته‌های خویش به گوش دولتمردان جامعه محسوب می‌شود. شهروندانی که در بسیاری موارد فاقد پشتیبانی گروه‌های قدرت سازمان‌یافته بوده و از امکان کمتری برای طرح خواسته‌های خود در فرایند

67. Frances Stewart, *The Fourth Domain for Gender Equality: Decision-Making and Power in Achieving Gender Equality, Women's Empowerment and Strengthening Development Cooperation*, (New York: United Nations Economic and Social Council (ECOSOC), 2010), 31; World Survey on the Role of Women in Development 2014, Gender Equality and Sustainable Development, (New York: UN Women, 2014), 29.

68. Elizabeth Asiedu et al., "The Effect of Women's Representation in Parliament and the Passing of Gender Sensitive Policies", *Issues on African Development*, (African Finance and Economics Association, 2018), 11.

تصمیم‌گیری‌های عمومی جامعه برخوردار هستند. بر اساس آنچه گفته شد، جامعه مدنی را می‌توان در کنار برگزاری انتخابات آزاد، ابزار دیگری در جهت افزایش توانایی گروه‌های ضعیف‌تر در یک جامعه برای طرح و دفاع مؤثر از خواسته‌ها و منافع خویش در جریان فرایند اتخاذ تصمیمات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه به شمار آورد. به عنوان نمونه، در قضیه اوندوریوس بانی طرح دعوا علیه دولت کنیا در کمیسیون آفریقایی حقوق بشر یک سازمان مردم‌نهاد داخلی موسوم به مرکز توسعه حقوق اقلیت‌ها⁶⁹ بوده که با بهره‌مندی از دموکراسی نوپا در کنیا تشکیل شده و در نهایت با طرح مسأله نزد کمیسیون، موجب محکومیت و التزام دولت کنیا به شناسایی حق مشارکت نمایندگان قبیله مزبور در تصمیم‌گیری‌های عمومی مرتبط با زیست قبیله آنها و همچنین لزوم رعایت حق بر توسعه گروه قبیله اوندوریوس در برنامه‌های توسعه ملی شده است.⁷⁰

مهیا نمودن بستر لازم برای مشارکت عمومی بانوان و نیز اقلیت‌ها تا حد زیادی وابسته به شفافیت و امکان دسترسی شایسته به اطلاعات می‌باشد؛ اطلاعاتی که می‌بایست رایگان، مرتبط، به‌روز و قابل فهم بوده و در دسترس افراد و گروه‌های شهروندان به منظور اتخاذ هر گونه انتخاب آگاهانه قرار گرفته باشد.⁷¹ آزادی دسترسی به اطلاعات نیز پیش‌شرط اساسی دیگری برای ایجاد یک فرایند مشارکت عمومی آگاهانه توسط شهروندان و از آن جمله زنان و اقلیت‌های مختلف است.⁷² عدم دسترسی آزاد به اطلاعات مانعی بزرگ بر سر راه مشارکت مؤثر افراد در فرایند تصمیم‌گیری‌های جامعه بوده، چراکه در صورت عدم دسترسی عموم به اطلاعات و حتی در صورت مشارکت عملی شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری‌ها، افراد مزبور هیچ‌گونه شناخت درستی از مسائل مورد بحث نداشته و نخواهند توانست تصمیم متناسب و آگاهانه‌ای در رابطه با مسائل فوق اتخاذ نمایند.⁷³

69. Centre for Minority Rights Development (CEMIRIDE)

70. ACHPR, Op.cit., at Paras. 281-283.

71. Promotion, Protection and Implementation of the Right to Participate in Public Affairs in the Context of the Existing Human Rights Law, best practices, experiences, challenges and ways to overcome them: report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, (New York: UN. Office of the High Commissioner for Human Rights, 2015) at: 11

72. Louise Krabbe Boserup, *An Introduction to Openness and Access to Information* (Copenhagen: Danish Institute for Human Rights, 2005), 2

73. Rajeev Kumar Singh, "Right to Information: The Basic Need of Democracy", *Journal of Education & Social Policy*, 1, 2(2014), 87.

نتیجه‌گیری

حق بر توسعه به معنای حرکت در مسیر فرایندی است که در طی آن، رفاه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع حاصل شده است و زمینه تحقق حقوق و آزادی‌های بشری فراهم می‌شود. حصول حق بر توسعه بدون رفع عوامل مخل آن و تأمین بسترهای تحقق آن در سطح داخلی کشورها امکان‌پذیر نبوده و نیست. مبارزه با فقر، مهیا نمودن سازکارهای دموکراتیک و مشارکتی در حوزه تصمیم‌گیری برای مسائل عمومی جامعه، مبارزه موفقیت‌آمیز با فساد، نقش آفرینی مؤثر تشکل‌های مردم‌نهاد در فرایندهای تصمیم‌گیری مرتبط با حوزه عمومی جامعه، همچنین امکان نظارت مؤثر آنها بر اجرای تصمیمات مذکور، بهبود جایگاه زنان در جامعه و ارتقای وضعیت حمایت از اقلیت‌ها و گروه‌های بومی در جامعه به گواه گزارش گروه کاری کمیسیون حقوق بشر در موضوع حق بر توسعه، مهم‌ترین بسترهای مورد نیاز برای تحقق این حق در بُعد داخلی به شمار می‌آیند که تأمین آنها نه فقط از طریق اقدامات یک دولت، خواه دولت حداکثر یا حداقل، بلکه از طریق رهیافت حکمرانی مطلوب میسر می‌شود. حکمرانی مطلوب شرط لازم و پایه‌ای برای تحقق حقوق بشر به‌طور کلی و حق بر توسعه به‌صورت خاص است؛ زیرا این حق به‌عنوان یکی از مصادیق حقوق همبستگی، جز با خواست و تلاش عمومی محقق نمی‌شود. همچنین توسعه همه‌جانبه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پایدار تنها در صورت وجود چهارچوبی شفاف و قابل پیش‌بینی از قوانین و نهادهای مرتبط با فعالیت بخش عمومی و خصوصی امکان‌پذیر بوده و در این راستا حکمرانی مطلوب نیز شیوه‌ای از حکومت‌داری تلقی شده که در آن منابع اقتصادی و اجتماعی کشور، به‌نحو صحیح در مسیر توسعه مدیریت خواهد شد. در این میان، ارکان سازنده یا شاخص‌های حکمرانی مطلوب که از مهم‌ترین آنها می‌توان به حاکمیت قانون، شفافیت و جریان آزاد اطلاعات، مبارزه با فساد و مشارکت همگانی اشاره نمود، ابزارهایی هستند که به کمک آنها می‌توان بر بخش بزرگی از موانع داخلی تحقق توسعه حقوق بشر محور از قبیل تبعیض، فساد، نبود بستر لازم برای مشارکت عمومی در فرایند توسعه و همچنین نبود ظرفیت لازم برای مشارکت مؤثر گروه‌هایی همچون زنان و اقلیت‌ها در فرایند توسعه غلبه نمود. به‌دیگر سخن، برطرف شدن موانع فوق‌الذکر در هر جامعه از طریق اتخاذ سازکارهای حکمرانی مطلوب، بستری خواهد بود برای تضمین حقوق بشر انسان‌ها در فرایند توسعه و تضمین پیشبرد توسعه حقوق بشر محور، توسعه‌ای که همواره به‌عنوان غایت اصلی حق بر توسعه به‌شمار می‌آید.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی
مقالات

- افضلی، عبدالرحمن. «فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت». مجله حقوقی بین‌المللی ۴۵ (۱۳۹۰): ۲۳۵-۲۶۴.

Doi: 10.22066/CILAMAG.2011.16961

- علی اصغرزاده، بابک، فرامرزی عطریان و غلام حسین مسعود. «تأملی بر جایگاه حق بر توسعه پایدار با رویکرد به نقش دولت‌ها»، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی ۱۷، ۵۴ (۱۴۰۰): ۷۳-۴۵.

Doi: 10.30495/PSQ.2021.684574

- حبیب‌زاده، توکل و حافظه سیفی. «تأثیر حکمرانی مطلوب بر اجرایی شدن حق بر توسعه با تأکید بر بعد ملی»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی ۶۲ (۱۳۹۲): ۱۱-۳۸.

- حبیبی، همایون و کیوان اقبالی. «حق بر توسعه و تأثیر آن بر تحقق بعد داخلی حق بر تعیین سرنوشت». فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰، ۲ (۱۳۹۹): ۶۵۸-۶۳۷.

Doi: 10.22059/jplsq.2018.254071.1697

- میدری، احمد. «مقدمه‌ای بر نظریه حکمرانی مطلوب». فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی ۲۲ (۱۳۸۵): ۲۶۱-۲۸۷.

- نصیری خلیلی، علی اکبر، احمدرضا بهنیاfer و علی پور قصاب امیری. «بررسی ابعاد و مولفه‌های حاکمیت قانون در توسعه فراقهر». فصلنامه تخصصی علوم سیاسی ۵۲ (۱۳۹۹): ۹۷-۱۱۷.
(ب) منابع خارجی

Books:

- Boserup, Louise Krabbe. *An Introduction to Openness and Access to Information*. Copenhagen: Danish Institute for Human Rights, 2005.

- Addink, Henk. *Good Governance, Concept and Context*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

- Soubbotina. Sheram.P, A. *Beyond Economic Growth*. Washington D.C: World Bank, 2000.

Articles:

- Aloui, Zouhaier. "The impact of governance on poverty reduction: Are there regional differences in Sub-saharan Africa?". *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 94716, (2019): 1-22.

- Asiedu, Elizabeth, Claire Branstette, Neepa Gaekwad Babulal & Nanivazo Malokele, "The Effect of Women's Representation in Parliament and the Passing of Gender Sensitive Policies", *Issues on African Development Economics Association*, 2018 and I, (2018): 1-38.-Peters

- Anne. "Corruption and Human Rights". *Basel Institute on Governance*, Working paper series No. 20, (2015): 5-32.

- Emas, Rachel, "The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles", 2015: 1-3. Available at: https://sustainabledevelopment.un.org/content/t/documents/5839GSDR%202015_SD_concept_definiton_rev.pdf. Doi: 10.13140/RG.2.2.34980.22404
- Forsythe, David P. "The United Nations, Human Rights, and Development", *Human Rights Quarterly* 19(2)(1997): 334-349.
- Ghorani-Azam, Adel & Bamdad Riahi-Zanjai, "Effects of air pollution on human health and practical measures for prevention in Iran," *Journal of Research in Medical Sciences*, 21, 65(2016): 1-12.
Doi: <https://doi.org/10.4103/1735-1995.189646>
- Helping Countries Combat Corruption, The Role of the World Bank (World Bank, 1997).
- Schrijver, Nico, "A new Convention on the Human Right to Development: Putting the Cart before the horse?", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 38, 2(2020): 84-93. Doi: 10.1177/0924051920924547
- OHCHR, "Human Rights and the 2030 Agenda for Sustainable Development", <https://www.ohchr.org/en/issues/mdg/pages/the2030agenda.aspx>.
- Peters, Anne. "Corruption and Human Rights". *Basel Institute on Governance, Working paper series* 20(2015): 5-32.
- Sengupta, Arjun. *Conceptualizing the Right to Development for the Twenty-first Century, Realizing the Right to Development: Essays in Commemoration of 25 Years of the United Nations Declaration on the Right to Development*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), New York and Geneva: Publication, 2013.
- Singh, Rajeev Kumar. "Right to Information: The Basic Need of Democracy". *Journal of Education & Social Policy* 1, 2(2014): 86-96.
- Taylor, Celia R. "the Right of Participation in Development Projects". *Penn State International Law Review* 13, 1(1994): 69-102.
- Documents and Awards:
- ACHPR, Case Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International on behalf of the Endorois Welfare Council v. The Republic of Kenya, Communication No. 276/2003, (25 November 2009).
- Alfararghi, Saad, First Report of the Special Rapporteur on the Right to Development, A/HRC/36/49, Geneva: Human Right Council, (2017).
- Articles of Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development, (1994).
- Attridge, Edmund, Nachuk, Stefan and Dao Viet Dung. *Localizing MDGs for Poverty Reduction in Viet Nam: Ensuring Good Governance for Poverty Reduction*, Poverty Task Force, World Bank, (2002).
- Kaltenborn, Markus, Markus Krajewski and Heike Kuhn (eds). *Sustainable Development*

Goals and Human Rights, Cham: Springer, 5(2020).

- Elver, Hilal, Report of the Special Rapporteur on the right to food, Thirty-fourth Session, A/HRC/34/48, Human Rights Council (2017).

- Governance and Development, (Washington DC: World Bank, 1992), 30.

- Governance: The World Bank's Experience, Development in Practice, Washington DC: World Bank (1994). accessed in 2020/11/22, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1900unwomen_surveyreport_advance_16oct.pdf.

- Johnson, Isabelle. Redefining the Concept of Governance, Prepared for Canadian International Development Agency, Gatineau, Quebec, (1997).

- Knox, John H, Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, Twenty-fifth session, A/HRC/25/53, Human Rights Council, (2013).

- OHCHR, "Sustainable Development Goals Related human rights" at: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/MDGs/Post2015/SDG_HR_Table.pdf

- Paul Wolfowitz, "Speech at the International Conference on Governance and Fighting Corruption", Brussels, (15 March 2007), at: <http://go.worldbank.org/FRQOCB8740>

- Promotion, Protection and Implementation of the Right to Participate in Public Affairs in the Context of the Existing Human Rights Law, Best Practices, Experiences, Challenges and Ways to Overcome Them: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York: Office of the High Commissioner for Human Rights, (2015).

- Right to Development, Report of the open-ended Working Group on the Right to Development on its Third Session, Fifty Eights Session, E/CN.4/2002/28/Rev.1, Commission on Human Rights, (11 April 2002).

- Sengupta, Arjun. Third Report of the Independent Expert on the Right to Development, Sengupta, Arjun. Submitted in Accordance with Commission Resolution 2000/5, Fifty-seventh Session, E/CN.4/2001/WG.18/2, Geneva: Commission on Human Rights, (2 January 2001).

- Stewart, Frances. The Fourth Domain for Gender Equality: Decision-Making and Power in Achieving Gender Equality, Women's Empowerment and Strengthening Development Cooperation, New York: United Nations Economic and Social Council (ECOSOC), (2010).

- The Reform of Public Sector Management, Lessons from Experience, Policy and Research, Series 18, Washington D: the World Bank, (1991).

- UN Doc. A/RES/41/128, Declaration on the Right to Development, (1986).

- World Survey on the Role of Women in Development 2014, Gender Equality and Sustainable Development, New York: UN Women, (2014).